

Entorn d'unes expansions gramaticals

CARLES RIERA

En aquest article ens fixem en una sèrie de locucions prepositives i adverbials, d'estructura semblant, formades per expansió.

Cal dir d'antuvi que som davant un cas més dels que han estat estudiats dins el fenomen de l'analogia (enfrent de la tradició)¹. Per la relació de semblança entre determinats paradigmes (fonètics, morfològics, sintàctics, etc.) tenim tendència a generalitzar, més enllà d'uns límits, certs fenòmens —com ara el de les expansions gramaticals— perjudicant la tradició.

A partir de mots com *dins* o *dintre*, *fora*, *sobre*, *dalt*, *damunt*, *sota*, *vora*, *prop*, *davant*, *darrere*, *entorn*... es generen locucions preposicionals i adverbials amb el mateix sentit.

Vegem detalladament els diferents passos del fenomen expansiu. Notem que en la gènesi de les locucions esmentades hi ha sempre un mot originari (que pot ser un substantiu, un adverbi o una preposició), al qual segueix la preposició *de* (a vegades fent contracció amb l'article *el*) formant una locució preposicional; fent precedir el mot originari amb la preposició *a* (preposició que algun cop va seguida de l'article *el* formant la contracció *al*) s'obté una locució adverbial; quan el mot originari va seguit de la preposició *de* i, alhora, precedit de la preposició *a* (podent formar, l'una i l'altra, contracció amb l'article *el*), tenim una locució preposicional amb dues preposicions; finalment, quan són dues (o més) les preposicions que trobem davant el mot originari, creiem que cal frenar aquesta tendència analògica (o circumscriure-la, si de cas, adés al camp del llenguatge col·loquial adés al camp del llenguatge poètic).

Per altra banda, cal recordar que tota locució emprada en sentit recte és susceptible, tard o d'hora, d'adquirir un valor figurat (primer tenen el valor recte i, més tard, adquireixen el figurat).

Mots originaris

En primer lloc, heus ací una llista de mots que originen les locucions que estudiem. Els exemples són extrets de diccionaris —DIEC, GDLC, DCVB, *Diccionari descriptiu de la llengua catalana* (en línia [en sigla: DDLC])— i altres fonts:

dins o *dintre*: adverbi (*Que són dins o fora?*) i preposició (*Posa les peres dins [o dintre] la cistella*).

fora: adverbi (*A l'estiu dormim fora*) i preposició (*Fora pensar-hi més!; ix fora mi*, Ausiàs Marc, poema LXXIV, 35)².

1. Vegeu, per exemple, Josep RUAIX, *Observacions crítiques i pràctiques sobre el català d'avui* / 1, capítol II.

2. Notem que en el DCVB (s.v. *fora*) trobem exemples de *fora* usat com a adverbi, sol, sense anar combinat amb altres partícules, i també usat

sobre: adverbi (*Deixa-ho allà sobre*) i preposició (*El llibre és sobre la taula*).

damunt: adverbi (*Com damunt hem dit. El renyà molt i, damunt, li prohibí de sortir de casa*) i preposició (*Cauen uns punys damunt la porta vella*, Canigó IX, cf. DCVB, s.v. *damunt*).

dalt: adverbi (*Deixa-ho allà dalt*) i preposició (*S'ha enfilat dalt l'armari, Les magranes s'obren dalt el magraner*).

sota: adverbi (*L'un era sobre, l'altre sota*) i preposició (*S'assegué sota un arbre*).

davant: adverbi (*Los ulls son per a mirar / tot lo que davant los ve*, Flor d'Enam., 44, cf. DCVB s.v. *davant*) i preposició (*Agenollà's davant lo altar*, Lluïl Blanq. 3, cf. DCVB, s.v. *davant*).

darrere: adverbi (*Qui hi ha darrere?*) i preposició (*Dix-li un pagès seu que més amaua anar darrera los bous que esser rey*, Lluïl, Fèlix, pt. VIII, c. 23, cf. DCVB s.v. *darrera* o *darrere*).

prop: adverbi (*e vós sou prop*, Ausiàs Marc, poema XV, v. 36) i preposició (*Sant Llorenç prop Bagà*)³.

vora: nom femení (*Se t'ha desfet la vora del davantal*) i preposició (*Té vora setanta anys*).

entorn: nom masculí (*L'entorn, o el contorn, d'un cos*), adverbi (*Bé se pogren tenir amb los castells que hi són entorn*, Muntaner Cròn., c. 126, cf. DCVB s.v. *entorn*) i preposició (*Herba fresca és entorn la fontana*, Lluïl Blanq. 48, cf. DCVB s.v. *entorn*).

Mot originari + de (locucions preposicionals)

En segon lloc i un cop presentada la llista dels mots originaris de les expansions gramaticals, amb exemples de cada un, veurem aquests mateixos mots seguits de la preposició *de*, formant locucions preposicionals:

com a preposició: «A la part exterior d'una cosa, amb el nom de la qual pot unir-se *fora* immediatament o mitjançant la preposició *de*.» N'hi ha abundants exemples, però cap encara amb la combinació *a fora de*.

- Altres exemples antics de *prop* com a adverbi (el primer) i com a preposició (els altres dos): 1) *Estich fet un altre Jop / y és forçat seguir son tema. / Què faré si veig tan prop / lo foch que de lluny me crema?* (J. Romeu i Figueras, *Corpus d'antiga poesia popular*, Barcelona 2000, p. 327); 2) *E morí de peste en lo monastir de les monjes de Valldonzella, de l'orde de Cistells, situat fora e prop la ciutat de Barcelona* (exemple del s. XV, dins Pere Miquel Carbonell, *Cròniques d'Espanya*, vol. II, ed. Barcino, col·l. «Els nostres clàssics», Barcelona 1997, p. 160).

dins (o *dintre*) *de*: Penetrar un medicament dins de l'organisme. En biol., que viu dintre de l'hoste.

fora de: El malalt ja està fora de perill. Fora d'ell tots eren estrangers.

sobre de: De l'aygua... ne l lensareu sobre dels arbres vuyt dies arreu (Agustí Secr. 60); els exemples moderns dels diccionaris amb *sobre de* corresponen, de fet, a la loc. prep. *per sobre de*.

damunt de: Vela de creu situada damunt de la major, en fragates, bergantins, etc.

dalt de: S'ha enfilat dalt de l'armari. Ja són dalt de la torre.

sota de: Estar o anar sota d'algú 'estar-hi sotmès, dependre'n'.

davant de: Davant de gerundi, trobar-se en curs de fer l'acció indicada per aquell gerundi.

darrere de: anar darrere d'algú Perseguir-lo per aconseguir-ne quelcom, per recaptar-ne la complaença, etc.

prop de: Situat prop de la frontera d'un territori.

vora de: Seurem vora de l'escenari.

entorn de: Vam discutir tot el dia entorn del mateix tema.

Ara bé, davant aquest primer grau d'expansió, la normativa aconsella, en una sèrie de casos, usar la forma originària, sense la partícula afegida. Així, és preferible usar *dins* (o *dintre*), *davant* i *darrere* sense *de* quan després ve un determinant (article, demostratiu, etc.). Exemples: *els peixos dins el mar*, *dintre aquest conjunt de coses*; *dins, però, d'aquesta experiència*⁴.

a (al / a la) + mot originari (locucions adverbials)

En tercer lloc veurem els mateixos mots formadors d'expansions gramaticals, però ara precedits de la preposició *a* (a vegades formant contracció amb l'article *el*), o sigui formant locucions adverbials:

a dins, a dintre: Fa més fred a dins que no a fora.

a fora: No els han entrats: encara són a fora o a fora. Fa més fred a dins que no a fora.

a sobre: Som a 10 de desembre: ja tenim el Nadal a sobre. Va arribar tard i, a sobre, es va enfadar.

4. Cf. Josep RUAIX, *Català complet* / 2, p. 237. Vegem també els següents comentaris del DCVB (s.v. *dins*): «Modernament s'ha introduït la combinació *dins de*, en lloc de la simple *dins* que és la llegítima i més acceptable: *Dels venerats sepulcres no remogam les cendres; / deixem dins d'ells la espasa*, Llorente Versos, I, 46. *Som dins de l'obscuritat*, Maragall Enllà, 46.» Semblantment passa quan la preposició *dins* té sentit immaterial (que tenim casos amb *dins* i casos amb *dins de*): «*Som, Sènyer, fenits en ésser e en obres dins la granea de la vostra sancta essència*, Lull Cont. 5,2. *El comte Arnau plora, i dins de son plor, ha trobat son ànima*, Maragall Enllà 34.» En sentit temporal, ja sigui significat 'durant un període determinat', ja sigui significat 'abans de complir-se un termini o període', tots els exemples aportats pel DCVB són amb *dins* sense preposició, o sigui que no apareix encara el conjunt *dins de*: «*Si ves ses que han tornades dins vuyt anys* (= en l'espai de vuit anys), Roq. 41; *Donà a l'almirall tant bon temps que dins pocs dies fo a Macina*, Muntaner Cròn., c. 113.»

al damunt: Ja tenia l'avió al damunt.

a dalt: A dalt hi ha les golfes.

a sota: Prefix que significa 'sota', 'situat a sota', 'en grau inferior', 'en menor proporció', 'no del tot', 'gairebé', 'aproximadament'. Ex.: *subaxillar, subàcid, subòxid, subdesèrtic*.

a davant (al davant): A davant hi ha una sala amb alcova. *Ens ha passat davant, al davant* (s.v. *davant*). *Posa-te-li al davant, davant per davant*.

a darrere (al darrere): *Posa-te-li al darrere*. *Tothom li anava al darrere*. *Sempre el critica al darrere*.

a prop: No tardarem gaire a arribar-hi: ja hi som a prop.

a la vora: Vaig sentir el que deien perquè eren molt a la vora.

a l'entorn: El jardí té arbres a l'entorn.

Val a dir que, sobre aquest grau d'expansió, la normativa no hi posa cap reserva.

a (al / a la) + mot originari + de (del) (locucions preposicionals)

En quart lloc presentem les expansions formades mitjançant els mots originaris precedits de la prep. *a* i seguits de la prep. *de* (si s'escau, formant, ambdues, contraccions amb l'article *el*):

a dins de o *a dintre de*: Aparell constituït essencialment per dues ampolles que van l'una dins de l'altra, en el qual, havent-se fet el buit en l'espai comprès entre les dues ampolles, un cos que es posa a dins de la més interior a una temperatura superior o inferior a la de l'aire ambient conserva llarg temps l'escalfor o la fredor. Esporangí unicel·lular dels ascomicets que, després de la meiosi, origina a dintre seu⁵ típicament vuit ascòspores que seran expulsades amb força quan siguin madures. Notem la loc. prep. *al dedins de* = *dins de*. Notem també que en el DCVB no s'hi troba cap exemple de la locució amb doble preposició *a dins de* o *a dintre de*.

a fora de: Erosió produïda per un corrent d'infiltració d'aigua subterrània que transporta les partícules fines del terreny en sentit descendent i a fora de la formació.

a sobre de: No apareix en el DIEC2; sols el *Dicc. cat.-cast.* de l'Enciclopèdia, s.v. *damunt*, dóna les correspondències *a més a més de*, *a sobre de*, per a traduir *encima de*: *Em vénen els problemes, l'un damunt de l'altre* = me vienen los problemas uno encima de otro.

al damunt de: Regió anatòmica de la part posterior de l'home o dels animals al damunt de la caixa.

a dalt de: Operari que puja a dalt de les alzines sureres a arrencar el suró⁶.

5. Com que *seu* equival a *d'ell*, tenim també en aquest cas, implícitament, la loc. prep. *a dintre de*.

6. Exemples literaris (DCVB): **Dalt** usat com a adverbi i com a preposició. A més d'exemples de les altres combinacions, en trobem una de la loc. prepositiva *a dalt de*: *Vaig obrir a dalt del turó dos caps com de dues persones*, Ruyra Parada 32.

a sota de: *Conjunt d'efectes erosius i sedimentaris que es produeixen a sota de la capa de neu congesta i al seu voltant, per l'acció alterna de glaçades i de desglaços; l'efecte.*

a davant de (al davant de): *Part d'un exèrcit, d'una esquadra, etc., que va al davant de la resta.* Notem el següent exemple en què al davant de proporciona més claredat a la frase que no pas el simple davant: *Ets davant en David i en David és darrere teu* → *Ets al davant d'en David i en David és darrere teu* (en la primera construcció no quedava tan clar com en la segona que el primer en és article).

a darrere de⁷ (al darrere de): *Pas en què el cavall cobreix la mínima extensió de terreny amb cada gambada, executat posant a terra les extremitats posteriors a sobre o a darrere de les peïjades de les extremitats anteriors* (*Diccionaris terminològics del TERMCAT*, àrea temàtica ESPORTS, s.v. pas recollit) / *tortuga mora Tortuga de la família dels testudínids, anàloga a la tortuga mediterrània, sense uncles a l'extrem de la cua i amb uns esperons ben marcats al darrere de les cuixes* (*Testudo graeca*) (s.v. tortuga).

a prop de: *Anirem junts fins a casa, fins al teatre, fins molt a prop de casa, fins allà. És una fruita cascada, està molt a prop de podrir-se.*

a la vora de: *A la vora del foc. A la vora d'aquí hi ha una font.*

a l'entorn de: *Lo toro convé guardar per les vaques, les quals fareu torir al entorn del mes de maig* (Agustí, Secr. 166, DCVB, s.v. entorn). *Els homes voltaven al entorn del quintar de pedra* (Rosselló Many. 31, DCVB, s.v. entorn)⁸.

Val a dir que trobem pocs exemples amb la loc. prep. a l'entorn de en el cos del DIEC2⁹. Per a la locució al voltant de, sinònima de a l'entorn de, podem veure el DIEC2 (s.v. a l'entorn de) i l'entrada al voltant d'aquest mateix diccionari. Indistintament podem dir, doncs, *A classe, vam estar divagant al voltant de les noves tendències estètiques*, o *A classe, vam estar divagant a l'entorn de les noves tendències estètiques*, o bé *A classe, vam estar divagant entorn de les noves tendències estètiques*. En absolut, tant podem fer servir una locució com una altra. Ara bé, com que entorn de és més tradicional i reconeguda explícitament pels repertoris, s'ha de considerar preferent sobre a l'entorn de, creació analògica més recent i encara no reconeguda explícitament pels repertoris¹⁰ (vegeu l'ús de entorn de en el títol d'aquest article).

7. No trobem, en el DIEC2, a darrere de.

8. Observem que la loc. prepositiva a l'entorn de no té entrada com a tal en el *Diccionari general de la llengua catalana* (DGLC, s.v. entorn), de Pompeu Fabra, ni tampoc en el *Gran diccionari de la llengua catalana* (GDLC, s.v. entorn), d'Enciclopèdia Catalana, encara que sí que la trobem usada en alguns, pocs, articles d'aquest darrer diccionari (s.v. centre: centre comercial; pèndol: pèndol de torsió; esquimotatge). Aquesta locució, a l'entorn de, tampoc no té entrada com a tal en el *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB, s.v. entorn), si bé en el mateix cos de l'article trobem exemples que la contenen (exemples vistos supra). En canvi, el *Diccionari de la llengua catalana* (DIEC2), de l'Institut d'Estudis Catalans, sí que enregistra (s.v. entorn) la locució a l'entorn de.

9. Únicament s.v. salt: salt mortal; piorrea, perípter -a (a més, és clar, com ja hem vist, de l'entrada entorn).

10. Si ens fixem en títols de llibres o d'articles que tracten d'un tema concret, tant en trobarem d'autors que fan servir la locució entorn de com d'autors

Hi ha hagut qui, en aquesta qüestió, s'ha mostrat massa restrictiu condemnant la locució a l'entorn de¹¹ i, semblantment, al voltant (de)¹². Però no es pot condemnar taxativament l'ús de a l'entorn de i de al voltant (de), sinó tan sols recomanar l'ús de entorn de quan s'usa metafòricament.

Altres combinacions expandides

Finalment, vegem altres combinacions expandides:

al dedins de: Tant el DIEC2, com el GDLC, admeten la loc. prep. al dedins de, sinònima de dins. «3 al dedins de dentro de. [...]» (*Dicc. cat.-cast.*, d'Enciclopèdia Catalana, 4^a ed.).

al dessobre de (o al desobre de): *desde que la desitja; y que es al dessobre de ella, ... Si alguna cosa hi ha, que sia capas de elevar lo home al dessobre de ell mateix ...* (*Instruccions per l'ensenyança de minyons*).

al dessota de: Estar debajo, ésser sota. 2 debajo de sota; al dessota de. Debajo de la ventana, sota (o al dessota de) la finestra. 3 por debajo per sota; per dessota. [...] (*Dicc. cast.-cat.*, d'Enciclopèdia Catalana, 4^a ed.)

Les formes dedins, dessobre o desobre, i dessota ja són aglutinacions de la preposició de més els mots dins, sobre i sota, respectivament. Si damunt aquests mots practiquem una nova expansió per la drete tenim dedins de, dessobre de (o desobre de) i dessota de, i si els expandim novament per l'esquerra podem arribar a tenir al dedins de, al dessobre de (o al desobre de) i al dessota de.

Tanmateix, aquesta tendència expansiva analògica il·limitada semblaria que ha de tenir algun fre. Per tant, en la llengua estàndard val més evitar-les. ♦

que fan servir la locució a l'entorn de. Vegem uns quants d'aquests títols: a) Amb entorn de: Joan MIRALLES I MONTSERRAT, *Entorn de la història de la llengua* (2001); Joan ARÚS, *Experiències i reflexions entorn de la poesia* (1976); Albert ROSSICH, *Taula rodona entorn de les «Regles d'esquivar vocables i mots grossers o pagesívols»* (2005); Josep YXART, *Entorn de la literatura catalana de la Restauració* (1980); Miquel Àngel PRADILLA, *Calidoscopi lingüístic: un debat entorn de les llengües de l'Estat* (2004); Josep SUREDA BLANES, *Entorn de Miquel Costa i Llobera* (1999). b) Amb a l'entorn de: Joan SOLÀ, *A l'entorn de la llengua* (1977); M. Teresa CABRÉ, *A l'entorn de la paraula, I, II* (1994); *A l'entorn de la gramàtica textual*, supl. COM, núm. 8 (1991); Jesús TUSÓN, *Mal de llengües. A l'entorn dels prejudicis lingüístics* (2002). Segons aquests exemples, hi ha un lleuger predomini de la locució més tradicional.

11. Concretament, un diccionari en línia observa: «[...] Com a locució prepositiva... [...] No és correcte per a aquest ús a l'entorn de.» I dóna els següents exemples: *Els estudis s'organitzen entorn d'un equip de professors* [i no pas «a l'entorn d'»]. *Entorn de l'altar també hi havia imatges d'aquestes* [i no pas «A l'entorn de»]. *Es proposaven una reflexió crítica entorn del món de l'art* [i no pas «a l'entorn de»]. *Hi havia molta gent entorn de la plaça* [i no pas «a l'entorn de»].

12. El mateix diccionari en línia observa: «Descripció en l'espai que hi ha al volt d'algú o alguna cosa. Quan la locució prepositiva és en sentit figurat es fa servir entorn de.» I dóna els següents exemples: *Hi ha molts arbres al voltant de casa seva. Quan es va llevar tot era blanc al voltant* (observem que ací es tracta d'una loc. adverbial). *Les noves perspectives entorn de temes d'interès...* [i no pas «al voltant de»]. *Proposava una reflexió crítica entorn del món de l'art* [i no pas «al voltant de»].